

است که اگر حضرت سیدالاسلام اقدام فرمایند و شیخ محمود را به اهلبند نتوانند نمرود نماید و همچو معلوم میشود که گویا از طرف ایشان اقدامی نشده

مضرب الملک - در این مجلس ده یازده ماهست که صحبت از امنیت می شود و از کارهای دیگر بالاخره نتیجه منتهی باین می شود که پول نداریم ولی می خواهم عرض نمایم که این امنیت که ما می خواهیم غالب آن در شهرها است که اگر پلیس بود این احتیاجش واقع نمی شد و این ترتیب پلیس لازم بقرض کردن پول با مالیات زیاد گرفتن نیست باید یک روزی به بنشینیم و ترتیب پلیس هر شهر را بدیم و قرض کردن و نظم قشون برای حدود و ثغور است این شهرها فقط پلیس می خواهد و ما تا حال این کار را نکرده ایم پس خوب است که ترتیب پلیس هر شهر را بدهیم و خرج آنرا هم معین نمایند و از اهل همان شهر بگیرند و آنها هم خواهند داد .

آقامیرزا آقا مجاهد - اینکه می گویند پول لازم داریم وزراء باید مقدار پول و اندازه احتیاج و مصارف آنرا با ترتیب کار معلوم کنند و بیاورند بمجلس تا این که مجلس بدانند و ملت هم از آن مسبوق شوند که ترتیب از چه قرار است آیا در عهده شان هست بدهند که بدهند یا از خارج فکری نمایند .

آقامیرزا محمود - یکمقداری از عرض بنده را آقا میرزا آقا گفتند اجمالاً عرض میکنم که وزرا هر چه را که لازم میدانند باید پیشنهاد کرده و اقدامات خودشان را در انتظام امور سریعاً بنمایند که مجلس هم موجبات آنرا فراهم نماید .

آقاسیدجعفر - در باب شیراز با آن واقعه که اتفاق افتاده و خود جناب رئیس الوزرا بهتر بحالت آنجا مسبوق هستند چه اقداماتی کرده اند .

رئیس الوزرا - بطوری که خود بحال آنجا مسبوق بودم و میدانستم تلگرافات لازمه بهر که لازم بود مغایره کردم و بعضی دستخطهای تلگرافی هم که لازم بود صادر نموده مغایره شد .

میرزا آقا مجاهد - مختصر آعرض مینمایم که تمام این افتشاشات بواسطه این است که هیئت کابینه در ارائه مسلک خود مسامحه می نمایند خوب است وقت معین فرمایند که تا آن روز ترتیب امور و اندازه احتیاج بیول و صرف آنرا معین و پیشنهاد مجلس نمایند که بیش از این مسامحه روا نیست .

وزیر علوم - گویا مجلس خبر ندارد که الان فرمان فرما در کجا است و چه می خواهد و همچنین سپهسالار در کجا است و چه می خواهد و ظهیر الملک در کرمانشاهان در کجا است و چه می خواهد صحیح است پیش از این نباید مسامحه کرد اما خودتان تمام اینها را می دانید که چه ترتیب است و نمیشود بعضی از آنها را پیش از این بیان کرد و ما چه می دانیم که کمی مثلا در روز بیول فراهم شده بدست خواهد آمد .

آقامیرزا آقا مجاهد - اولاً این که فرمودید گویا مجلس خبر ندارد این طور نیست تمام و کلاً اینها را می دانند و بطوری اطلاع دارند که فرمانفرما و سایرین در کجا هستند و امور سرحدات و غیره

بوی حال است خصوصاً در این وقت بود که شما هیئت وزراء مفاد پول و صورت ترتیب و مصرف آنرا با مسلک کار معین کرده بمجلس بدیدیم آن وقت مجلس و ملت هم یک تکلفی دارند و ما می دانیم محتاج بیول هستیم ولی با این وضع حالیه هر قدر پول از یک در وارد شود از در دیگر خارج خواهد شد و آنکه ملت هم بعضی گفتگوها با ما دارد که بسمع مبارک نرسیده است پس باید شما مقداری وجه و ترتیب کار را معین نموده بمجلس بدیدید و بیش از این مسامحه نشود بلکه صحیح نیست و نخواهد بود

وزیر مالیه - بنده قبل از این که بوزارت برسم فعلاً شش ماه بلکه هشت ماه یا یکسال است که در این فکر بوده و حالا هم وزیر مالیه هستم شبانه روز خود را تماماً در همین خیال مصروف می دارم .

زیرا که از اول می دانستم که عاقبت کار با اینجا خواهد کشید و اینهمه گرفتاری ها برای نبودن پول است آنچه را که تا کنون فکر کرده نوشته اما بمجلس نیاورده ام برای آن است که صورت مالیه اسمال را هم مرتب نموده بمجلس بیاورم و در ضمن خیالات خودم را هم در باب پول اظهار بدارم و حال حاضر است یک روزی معین شود که ارائه شود .

مجلس ختم شد

**مذاکرات روز سه شنبه
۷ شهر صفر المظفر
دارالشورای ملی**

خلاصه مذاکرات روزیکشنبه ۷ آقامیرزا مرتضی قلیخان قرائت کردند

رئیس - تلگرافی از شیراز رسیده بوزارت داخله مغایره شده قرائت بشود که جواب خواسته اند (تلگراف قریب باین مضمون قرائت شد)

توسط میرزا ابراهیم خان منشی باشی بوزارت جلیله داخله بطوری که تلگراف فرموده بودند معتمد دیوان را دستگیر نمایم و او در عمارت خود حصاری بود صاحب منصبان نظامی را فرستادم که او را بیاورند صاحب منصبان رفته بهر طوری بود او را آوردند ولی شرط کردند مادامی که استنطاقات بعمل نیامده او در امن باشد و دیزوز در مجلس ختم قوام الملک آقا سید احمد معین الاسلام دشتکی بسالار السلطان شلیک نموده اما بران سالار سلطان گرفته و دوتیر هم با آقا شیخ محمد باقر خورده دو نفر را هم زمان فرار زده از فرار معلوم سید را هم مردم کشته اند و بدست جمعیت بطرف اراک روانه کرده و معتمد دیوان را که قاتل می دانند خواستند گویا می خواهند نماند نمایند این تلگراف را بغا کپای مبارک اعلیحضرت اقدس همایونی اردو اختیار فداء و مجلس مقدس شورای ملی ارائه بدیدیم تا تکلیف معلوم بشود

آقاسیدحسین - عقیده بنده اینست که هر کجا حاکم فرستاده ایم باید از او تقویت کرد که کار از پیش برود

آقامیرزا آقا مجاهد - نایبگونه لوابیح را نپذیرند نمیشود این شهر آباد بشود .

حسینقلی خان لوابیح - معتمد دیوان توسط یکی از انجمنها تلگراف نموده است که سوله آنرا هم بمجلس و هم بوزارت داخله بدهند و در آن تلگراف این طور مغایره کرده است که الان مرا

ایالت اجزاء نموده است و حاضریم میروم ولی استدعا دارم که فوراً تلگراف بشود که استنطاق مرا علناً در حضور آقایان علمای و انجمن ایالتی بنمایند .

رئیس - در حقیقت جواب تلگراف همین است که آقای حسینقلی خان جواب گفتند .

آقامیرزا فضلعلی آقا - جواب همین است که گفته شد ولی یک جوابی هم باید داد که این آشوب و انقلاب را کم از شیراز مرتفع نمود .

رئیس - تلگرافاتی که دیروز از پسران قوام الملک آمده بود و چون مجلس نبود و جواب لازم بود که فوری داده شود این بود که جواب داده شد و در آن تلگرافات شیراز اشعار داشت بر تائید و ساینکه با وجود کشته شدن پدر ما نفس او را در میان گذاشته و خودمان در بازار افتاده مردم را ساکت نمودیم و امنیت را حاصل کردیم از طرف مجلس هم جواب اظهار خوشنودی از رفتار و کردار ایشان شده .

آقامیرزا فضلعلی آقا - حالا باید یک جوابی در این خصوص داده شود .

آقامیرزا مرتضی قلیخان - عقیده بنده این است که در این مورد آنچه که باید از طرف کسان قوام الملک در اسکاوت مردم بدو بجهت بنمایند شده و معلوم است مقصود آنها اینست که امنیت باشد ولی باید طوری باشد که جلوی هیجان مردم گرفته شود عقیده

بنده در استنطاق معتمد دیوان بطور علنی اینست که اگر علنی باشد احتمال دارد مردم بالا جماع ریخته او را بکشند و بساعت انقلاب فوق العاده خواهد شد خوبست حکم بشود که معتمد دیوان را تحت العفظ روانه تهران نمایند .

حاجی محمد اسمعیل آقا - شما یکمالت مملکت بزرگی را که بدست حاکمی سپرده اند نباید با دستور العمل بدیدیم باید امنیت آنجا از او بخواهیم اگر او نتواند یک همچو مملکتی را امن نماید نمیتواند حکومت کند .

میرزا آقا مجاهد - بنا بود حاکم که می رود یک قوه فرستاده شود به بینم آریا این استعمال برای شیراز فرستاده شده بانه

رئیس - آن قوه و استعداد که تا کنون که فرستاده نشده

آقامیرزا آقا مجاهد - پس این امنیت آرزو است .

آقاسید مهدی - بنده هم این شیراز را لازم داریم بیانه حالا اول بهار است و ابتدای حرکت ایلات باید قوه و استعدادی آنجا فرستاد والا چطور میتوان آنجا را امنیت داد .

آقاسیدحسین - حکم در این موقع مثل سپهسالاری میماند که لشکر منظمی نداشته باشد آریا میتواند تنها بی بین و بیسار حمله آورده چنگ نماید اگر بسکومت استعداد داده نشود آن هم مثل سپهسالار بیقشون میماند که خود تنهایی در میدان چنگ کند باید استعداد بجهت تامین شیراز فرستاده و لابل تلگراف نمیشود آنجا امن کرد .

آقاسیدحسینقلی زاده - بنده عرض میکنم گفته شد که نباید بحاکم دستور العمل داد و باید از او امنیت خواست کسی از پیش همو خیالی نداشت که دستور العمل بحاکم شیراز بدهد او خودش

تلگراف نموده است که یک راهی در پیش پای او بگنجد اینجا مجلس شورای ملی است در امورات باید شور کرد در این باب هم اگر بخواهید برای او دستور المللی پیشنهاد نمایند همانست که آقایان زارمرضی قلی خان گفتند که تلگراف شود او را تحت المفظ روانه طهران نمایند آنوقت میتوانست حکومت مردم ربه این عنوان ساکت نماید حال میخواید در روزهم او را استطاعت بکنند میتوانند اما در باب استعداد اولاد آنکه تورخانه و ذخیره اکثر جاها مقابل صفر است و هیچ معلوم نیست که چه هست و روزهم هر وقت روانه که در یک جا اتفاق می افتد آنوقت یک استعدادی برای آنجا میخوانند روانه نمایند و آنهم اقلایست روز طول میکشود در بین این مدت آن افتشاشی ساکت میشود دیگر وزیر از فرستادن آن استعداد صرف نظر مینمایند و کمان وزراء این است که باید استعداد را هر وقت لازم شد فرستاده شود و حال آنکه امروزه لازم است برای هر جایک مختصر استعدادی فرستاده شود خصوص بعضی جاها که اهمیت دارند کمان بنده این است که این فرستادن مختصر استعداد نه بواسطه بی پولی است و نه چیز دیگر فقط بواسطه مسامحه و زور است.

آقای سید علی قلی - بنامه می خواستم عرض کنم که در متن فوام الملک پاپس فوام الملک در مردم هیجانی می شود چنانچه خود صاحب اختیار نوشته است که مردم هیجانی دارند پس باید استعداد روانه شود که مانع انقلاب و اغتشاش باشد.

آقای شیخ حسین - مجلس باید از هیئت کابینه آنچه را که در امنیت تمام مملکت نواقص دارند بخواهد و آنها هم زود تر صورت بدهند که موجبات انظام داخله فراهم آید و تا این استعداد فرستاده نشود مالیات وصول نمیشود

آقای سید حسین - باید وزرا را خواست در این خصوص مذاکره کرد

حاج سید عبدالحمین شهشانی - در باب حکومت فارس که تلگراف کرده و تکلیف خواسته است که در خصوص معتمد دیوان چه کند باید تلگراف کرد که او را محافظت نماید زیرا که بیرون آوردن او اهلای نعوکان تولید اشکال خواهد نمود و در باب اهمیت و استعدادی که خواسته است نه این است که وزرا نمی توانند بفرستند از وزیر جنگ که حکومت این شهر را دارد سؤال شود که در این شهر چقدر سرباز و سوار هست همچو فرض میکنیم که بخارج نمیتوانند بروند آیا بقدر اینکه این شهر را امن بکنند نیستند اگر وزرا بخواهند اقدام کنند ترتیبی را از آنها خواهد بود باید بزودی فکری کرد که در رفع این اغتشاشات شده و حفظ حوزه اسلام مملکت را بنمایند

وکیل التجار - این صحبتها که ما در اینجا میکنیم خوب است ملاحظه الهم فالهم را بکنیم و یک مطلب که مطرح می شود نتیجه نگیریم در نشویم و خوب است همین امروز با فراداران برای ترتیب استعداد ایالات و ولایات قرار گذاشته مذاکره نموده و نتیجه نگیریم بگردید دیگر نیردازیم.

اسدالله میرزا - این مذاکرات که در اینجا میشود برای نتیجه بدست است که در ولایات منسده بیاید و فردی در مسئله فارس باید ملاحظه سربیه شود صاحب اختیار امروزه انقدر استعداد ندارد که بتواند

از هیجان عامه جلوگیری نماید باینکه غالب مردم از ایشان رضایت دارند حالا باید با از طرف مجلس تلگرافی بشود یا این که وکلای شیراز به تلگراف خارفته مردم را ساکت کنند حالا بدست چه باید کرد لا بد صاحب اختیار میدانند چه بکنند

آقای شیخ ابراهیم - آن که معتمد دیوان را نوشته سه روزه فرار شد با آنها بهم باید در این خصوص تکلیف مینماید شود

رئیس - بلی باید رفت تلگرافخانه و آنها را ساکت نمود.

حسین قلی خان نواب - چندی قبل در باب قرارداد روس و انگلیس راجع به بعضی از ممالک آسیای دربارلمان انگلیس خیلی ایرادات و ترمضات شده است و روزنامه طبعی در ضمن راپورت مذاکرات پارلمان مینویسد که در هم ماه فوریه لورد کرزون فرمانفرمای سابق هند در ضمن ترمضات و ایراداتی که در باب آن قسمتی که راجع است بایران اظهار داشته که باید دانست عقیده ایران در باب این قرارداد چیست لرد کور از طرف دولت انگلیس جواب داده است که دولت ایران ابتدا یک کلمه پرست در باب این قرارداد ننموده است این اظهار لرد کور بی نهایت اسباب تعجب است زیرا در همان اوقات خبر رسمی انعقاد این قرارداد بایران رسیده باشد که از طرف دولت ایران پرست و ترمضات لازمه بشود خوب است جناب وزیر امور خارجه اقداماتی که در این باب از طرف دولت علیه شده است باین مجلس شورای ملی اظهار دارند.

وزیر امور خارجه - همین مطلب در ماه رمضان اینجا مطرح شده از من توضیحات خواستند و در همان وقت عرض کردم که سفارت دولت روس و انگلیس سواد این قرارداد را که مشتمل بر یک مقدمه و پنج فصل بود بوزارت خارجه فرستاده و بعد از آن که کابینه نامر الملک تشکیل یافت جوابی نوشته شده و سواد آن هم برای سفرای مقیمین طهران فرستاده شد و مضمون آن این بود که این قرارداد چون مابین دولتین روس و انگلیس منعقد شده است بدیهی است که مفاد آن هم راجع بدولتین میبوردین که این قرارداد را امضاء نموده اند خواهد بود و دولت علیه نظر باستقلال که داراست کلیه حقوق و اختیارات خود را از نفوذ و اثر هر قسم قراردادی که مابین دو یا چند دولت خارجه در باب ایران منعقد شده یا بشود معصوم و محفوظ میدانند و در روابط خود با دول متعابه موافق اصول هر دو مقدمه و قواعد درهای باز برای تجارت بین المللی رفتار خواهد کرد در باب استقراض هم قراردادها باینکه دولت ایران در این باب با دولت روس و انگلیس منعقد داشته کاملاً رعایت خواهد شد.

حسین قلی خان نواب - پس از این قرار معلوم است که در همان وقت دولت ایران پرست و اعتراضات کابینه در باب این قرارداد نموده و این عنوانی که لرد کور در پارلمان کرده اند نظر بمقتضیات مصالح پولیتیکی خودشان بوده و هیچ مربوط بایران نیست و الا بطوریکه عنوان شد پرست شد دیگر این که در همان وقتیکه در پارلمان انگلیس این مذاکرات شده لرد کور اظهار داشته اند که در باب خلیج فارس دولت روس سندی خارج از این قرارداد بدولت انگلیس داده است و ضمناً اهمیت مقام انگلیس را در خلیج فارس در آن سندها اعتراف کرده اند بعقیده من هیچکس در این مملکت راضی نیست که

آزادانه دول متعابه در باره ایران قرارداد بگذارند اگر چه هر مذاکره که با هم بنمایند باقر اراداد کنند چون بدون رضای ایران است اهمیت ندارد لکن خوب است ملاحظه از احساسات اهل این مملکت بکنند و باین قبیل عنوانات اسباب زنجش خاطر اهل این مملکت را فراهم بنمایند زیرا که ملت ایران با تمام اهل اروپا همه نوع روابط تجارتنی و دوستی را دارند حال وزیر امور خارجه اطلاعی در خصوص سند مذکوره دارند یا خیر؟

وزیر امور خارجه - در سواد قراردادی که بوزارت خارجه ایران فرستاده اند ابتدا ذکر در باب خلیج فارس نشده و در این باب اظهار یا اشعاری بوزارت خارجه نشده بود که ما مجبور با اعتراض باشیم.

حسین قلی خان نواب - کلیه روزنامهجات خارجه خیلی آزادانه درباره ایران می نویسند باینکه اهل ایران مناسبات و روابط و دوستی راهه وقت منظور داشته و دارند.

لسان الحکماء - چنانچه آقای نواب گفتند که در پارلمان انگلیس این اظهار شده و در روزنامهها نوشتند روزنامه های خارجه بافتضای پولتیک مطالب غیر حقه خیلی مینویسند و این هم از همان قبیل مطالب است که واقفیت ندارد و دیگر اینکه پرست نوشتند که در روزنامه ها هم نوشتند.

آقای سید حسن تقی زاده - این مسئله قدری اهمیت دارد مطلبی که سفارت انگلیس نوشته میشود و او هم بوزارت خارجه خودشان و به تمامات لازمه مقرر کنند چه طور میشود که در پارلمان انگلیس باین آشکاری اینطور بگویند که دولت ایران پرست نکرده مانند اینگونه چیزها در دوائر دولتی و انتشار ندان اینها تکلیفی بدست مجال دیپلوماتی میدهد که آنچه را صرفه خود میدانند انتشار بدهند و این ثابت میکنند که مجلس ملی ایران روزنامهها که تقریباً زبان ملت است رضایت بدون خود را از این ترتیب اظهار داشته و پرست نمایند و بدیهی است علت این که پرست دولت ایران انتشار یافته این بوده که سواد آنرا بر روزنامه های ملی نداده اند که طبع و منتشر شود و ما یک روزنامه رسمی نداریم و حال آنکه مکرر گفته شده است که یک روزنامه رسمی باید تأسیس شود اگر این پرست در روزنامه رسمی ایران درج میشد اینطور نتوانستند و نیز همچو معلوم میشود که چون نمیخواهند صدای ما را بشنوند صدای ما را شنیده اند باید با صدای خودمان را خیلی بلند بنماییم تا آنها بشنوند.

وزیر امور خارجه - سواد جواب ما بسفاری خودمان در خارجه هم فرستاده شد و این مذاکرات نیز در روزنامه مجلس مخصوصاً نظر میاید که نوشته شده است.

آقای امیرزا آقا قاجار - چون این نطق را یک نفر لرد بافتضای بلیک خودشان کرده چندان محل دقت نظر نیست و بیش از این مذاکره لازم ندارد.

امان الله میرزا - بعقیده بنده آنچه باید رسماً در این باب پرست شود همانطور که جناب وزیر امور خارجه فرمودند بعمل آمده حال یک روزنامه نویس بخوبی خودش چیزی بنویسد چندان محل اعتبار نیست و نباید در پارلمان مطرح شود.

آقا شیخ حسین - از جناب وزیر امور خارجه استعفا می شود بافتضای هم و دیانتی که در آنه دو حفظ حقوق ملت ایران بخواهند و مثلاً در بناب مخاصه یک نفر ایرانی با یک تبعه روس باید در محکمه شرمی یا عرفی ایران با حضور یک نفر مامور سفارت تحقیقات شده و احقاق حق شود و بفرماید که در خصوص آن سبب مقنن چه اقدامی شده .

وزیر امور خارجه - اقدامات در این باب شده و در سه مجلس هم استتفاکات بعمل آمده و صورت آن نوشته شده و هنوز تمام نشده است و هفته مروز برای همین کار مجلس میشود پس از این که نتیجه گرفته شده البته احقاق حق می شود مقصود این است که در بناب کوتاهی نشده است .

آقا شیخ محمد علی - خیلی منظر بولیم که برروز که دوزخه بمجلس تشریف آوردند جناب وزیر امور خارجه هم تشریف بیاورند قاناقاً تشریف بیاورند سابقاً عرض کرده ام و بازم عرض میکنم که خوب است صورت مباحثات که بدولت خارجه دولت ایران دارد و امتیازاتی که داده شده نوشته شده و بمجلس بفرستد تا طبع شده و منتشر شود که ملت حق خود را بدانند و شاید بعضی امتیازات بخواهند بگیرند و همچنین صورت قراردادهای قروض سابقه را هم بدهند تا از ترتیب و شرایط آن صوم ملت اطلاع حاصل نمایند

وزیر امور خارجه - عهدنامه چاپ شده و همین سه چهار روزه تمام میشود و منتشر خواهد شد ولی صورت امتیازات چون زیاد است گفته ام مرتب کنند تا آنها هم بعد چاپ بشود اما قروض دو قسم است بمبدأ الوعده و قریب الوعده که قروض جاری است اما صورت قروض قریب الوعده را از کمرب باید مطالبه کرد زیرا که هیچ بوزارت خارجه نیامده .

اما قروض بمبدأ الوعده صورتش موجود است اگرچه آنها را هم باید از کمرب مطالبه نمود ولی در وزارت خارجه هم موجود است

آقا شیخ حسین - مقصود بنده این بود که جناب وزیر امور خارجه در مسئله سید هدایت پیش از سابق بفرمایند که زودتر احقاق حق شود **وزیر امور خارجه** - مطلب باید تمام شود ولی می دانید که استنطاق هم وعده تعیین ندارد چنانچه گفته شد هفته سه روز مجلس متعقد و مقنن استنطاق است تا کار بیک جایی منتهی شده احقاق حق شود

رئیس - در باب قتله فریدون چه اقدامی شده .

وزیر امور خارجه - برادر کرم خان را می فرمایند او در سفارت است و در وزارت خارجه استنطاقات باید بعمل بیاید ولی چون کار سید جلو افتاد او را گذاشته ایم تا این کار تمام شود بعد بانکار بپردازیم .

وکیل التجار - سبب اظهار می داشت که از من شاهد خواستند من هم زحمت کتبتید شاهد ها را حاضر نمودم و طرف حاضر نشد و اینجا می دانید حاضر نمودن شاهد سخت است و همچنین مکتوب چند دهنه حاضر شده و طرف حاضر نشده طوری بخور که زودتر حاضر شود

وزیر امور خارجه - یک روزی بنام بود صاحب به بل ظهر بیاید و طاعب نظمی است از طرفه سفارت مامور این کار بود بلنگی و از جانب خود فرستاده بود و درست نمی توانست حرف بزند رئیس معاکه هم گفت باید خود صاحب منصب بیاید بعد که او آمد دیر شده بود گفتند باید برای روز دیگر شاید آن روز را می گویند

آقا سید حسن تقی زاده - بنده تشریف داشتن جناب وزیر امور خارجه را مقنن شمرده دو سؤال خواهم کرد یکی اساسی است که بعد خواهم گفت و خواهش دارم که مجلس اجازه بدهد اما در باب مسئله اولی اگر چه خواهش است باید بود نوشته می دادیم و بعد جواب می فرستادیم بنده دوسه مرتبه نوشته بهیشتن فرستادم و آنها فرستادند به وزارت خارجه و منتظر شدم جواب بیاید زیاد و بعد منتظر این بودم که جناب وزیر امور خارجه بمجلس تشریف بیاورند حضوراً سؤال شود در باب تجارت هم می دانید که چقدر اهمیت دارد و این امتیازی که بخارج داده میشود باید بتصویب مجلس باشد که بعد تولید اشکل نشود و مخصوصاً چیزهایی که راجع بیودجه است باید بتصویب مجلس باشد یک روزی در مجلس صحبت شد که هفت هزار تومان مدرسه آلتانی داده شود و ابتدا نتیجه گرفته نشد بلکه اکثر رد کردند حال از قراری که شنیده ام دو روزه هزار تومان داده شده است و انشاالله دروغ است اگر چه من می توانم بشدت اعتراض نمایم که در وزارت مایه جیب و میل شده و در وزارت داخله همین طور اما در وزارت خارجه بواسطه اطمینانی که بوزارت خارجه بوده است و البته تا کنون بهیچوجه یک معامله صدتومانی که موجب تحکوت مملکت است بدون اطلاع مجلس بخارج نکیرانده است اگر این طور باشد خدای نخواست باشد کمی اطمینان ما از وزارت امور خارجه خواهد شد و استعفا میشود که جواب این سؤال اولی مرا بفرمایند تا دویمی را هم اظهار بدارم

وزیر امور خارجه - در این باب وزیر علوم تصویب کرده و نوشته بود که اعلیحضرت قبول فرمودند که سالی هفت هزار تومان اضافه بمدرسه آلمانی داده شود وزارت خارجه هم تصویب نکرد

آقا سید حسن تقی زاده - بنده اگر بوزیر امور خارجه اطمینان نداشتم هرگز اینجا نمی نشستم ولی خوشبختانه از چندی قبل هیئت کابینه این خیال افتاده که ترتیبی در وزارت خانه ها بدهند این است که کاتونا وزیر آموزش خارجه هر چه می کند بتصویب وزیر مشغول می دانند چنانچه هفتجاه هشتاد و پنج هزار است ولی بان اندازه که اطمینان بوزیر امور خارجه باید داشته باشیم پسایرین ندانیم و حق نظارت داریم زیرا چیزهایی که باعث سعادت آتیه باخراش مملکت است در آن وزارت خانه می شود در این صورت بچه جهت هفت هزار تومان مال ملت بمدرسه آلمانی داده شده پس خوب است از مجلس چیزی رسماً بوزارت خارجه مسئول شود که بعد هر چه می کند اضافه وزیر مشغول امر از کنند که آیا بتصویب مجلس هست یا نه

وزیر امور خارجه - همه جامعول است که باید وزارت خارجه امضاء سایر وزراء مسئول را قبول نمایند و در این مسئله که وزیر مشغول که وزیر علوم باشند نوشته است که این بجه را اعلیحضرت قبول فرمودند و این هم تصوری نگردد آنست که اعلیحضرت شخصاً قبول فرمودند که در این مورد **آقا سید حسن تقی زاده** - حالا که تملک شد هفت هزار تومان به اعلیحضرت می بدهی قبول فرموده اند که از بودجه سلطنتی دانه شود بسیار

خوب اما در مسئله ثانی خوب است رأی گرفته شود که شرمی از طرف مجلس وحتماً بوزارت امور خارجه نوشته شود که وزارت امور خارجه بعد ما علاوه بر امضای و بر مشغول در امر امری اجرا نماید که تصویب مجلس شده است یا نه

آقا میرزا آقا جاهد - این مسئله که آقای تقی زاده فرمودند باید در تحت قانونی وضع شود دیگر در باب پروگرام کابینه در مجلس قبل که وزرا حضور داشته مذاکره شد و می دانید تا هیئت وزرا پروگرام خود را پیش نهاد مجلس نمایند کارهای پیشرفت نکرده و تکلیف معین نخواهد شد در امر کاری می گویند که پول لازم است تا ترتیب کار معلوم نشود و مبلغ احتیاج مایبیل معین نگردد چگونه کاری پیشرفت حاصل خواهد نمود

وزیر امور خارجه - پروگرام می فرماید دو قسم است یکی صورت کارهایی است که فعلاً کابینه می خواهد اقدام نماید و یکی هم کارهایی است که بعداً اقدام خواهد شد و آن اولی خیلی آسان است و بدو کلمه میشود بیان کرد و آن نظم و امنیت داخله است و استمرار امنیت هم نمی خود مگر بیول بطوری که خودتان تعارض شدید پس باید عمل مایه را ترتیب داد که قوه نظامی هم مرتب شده امنیت حاصل شود

آقا میرزا آقا مجاهد - این طوری که فرمودید که استمرار امنیت با پول است آیا نباید آن مبلغ معین بشود که مجلس بدانند باید اداخته فکر کرد یا از خارجه مثلا می گویند برای امنیت این شهر پولیس لازم است نباید مبلغ آید و معین کرده پیشنهاد نمایند که مجلس بدانند فقط گفتن اینکه پول نیست نمیشود و آنها هم خدا شاهد است که تمام چنانچه است و می خواهند باز یک پولی حاضر کرده از میان برد

وکیل التجار - مقصود از پروگرام آن نیست که گفته شود امنیت داخله و همراهی با مشروطه و حسن مراد به ما خارجه ما باید بدانیم که از برای امنیت داخله آمروری که در هیچ جا نیست چه اقدامی کرده اند و چه اسباب و لوازم تدارک دیدند و اگر کدورتی با یک دولت پیدا شد برای رفع آن کدورت چه تدارکی کردند آنها را باید معین کنند

وزیر امور خارجه - عرض کردم پروگرام دو تا است یکی پروگرام کلیه هیئت کابینه است و یکی هم برای هر روزی است که باید مسلک خود را معین نمایند اینک شما می گویند مال هر یک از وزرات

آقا سید حسین - اینک آقای تقی زاده فرمودند مطلب مهمی بود ما بنام هیئت کابینه اطمینان کامل ندانیم آن طوریکه بوزیر امور خارجه معاش هستیم باید دقت بشود در کارها بلکه بفرمایند **آقا سید حسن تقی زاده** - اینک عرض کردم بنده اهمیت می دهم و سعادت آتیه مملکت است باز تکرار می نمایم که باید ما کمال اطمینان را بوزیر امور خارجه داشته باشیم اگر این طور نباشد من یک نفر نمی توانم دیگر اینجا بشستم و متزلزل خواهم بود و وضع قانون هم با هیئت مقننه است و بر فرض برخلاف سایر ممالک باشد ما باید بر وفق اقتضای مملکت خود وضع کنیم یک قانونی که یک وزیر امور خارجه بهیچوجه بکتمان نمی تواند با مواجهه نماید ممکن بصورت مجلس که حضور این وزیر امور خارجه است و ما کمال اطمینان با آنها

طرح این مسئله را از برای وزیر امور خارجه دیگر عرض می‌نمایم که نباید چنین کاری در وزارت امور خارجه بشود چنانچه حلال می‌شود بدانیم که مجلس اساساً این مسئله را قبول نمیکند که لایحه مختصری نوشته پس از تصویب قانونی شود؟
(اکثر تصدیق کردند)

رئیس التجار - بنده عرض می‌کنم آن مذاکراتی که آقای نواب با وزیر امور خارجه کردند صحیح بود از آنکه بگذرد تمام مذاکرات دیگر خارج از قانون داخلی است زیرا هر گفتگویی از هر روزی بشود باید قبل از وقت ایشان اطلاع داده شود که مسبق شده توضیحات خود را حاضر کرده بیاید در مجلس جواب بدهد .

حسینقلی خان فوای - بنده تعجب کردم آنروز که جناب وزیر امور خارجه را بمجلس حاضر نمودند بایش کابینه چرا تشریف نیاوردند و باید مسأله که از وزیر سؤال می‌شود در روز قبل از وقت اطلاع داده شود یا توسط مجلس یا خود آن سؤال کننده .

وزیر امور خارجه - آنروز که وزراء می‌آمدند بنده اطلاع حاصل نکرده و در کمیسیون خارجه بودم کاری هم داشتم بمدمطلم شده که وزراء به مجلس آمده‌اند و بواسطه شبلی که عرض کردم نتوانستم بیایم .

وکیل الرعایا - در باب هفت هزار تومان بهمان اندازه که ما اطمینان بجناب وزیر امور خارجه داریم همان اندازه هم از وزیر علوم سابق که فعلاً وزیر ماله هستند مطمئن هستیم و مسلم است کاری نخواهند کرد که اسباب زحمت بجهت وزیر امور خارجه فراهم شود و تئیکه قوت علیحضرت همایونی اقتضا می‌نماید بگذرد اینچنانم یک کلاس عالی تشکیل یابد که بعدها ببرد این مملکت بخورد دیگر چه جای ایراد است .

رئیس التجار - این مسئله که وکیل الرعایا از بابیت هفت هزار تومان طرح کردند ربط با این ایرادی که آقای تقی زاده گرفتند ندارد و آن ایراد نه از بابت این پول بود بلکه آن یک مطلب مهمی بود که خواستند مطرح مذاکره شده قانونی شود .

حسینقلی خان نواب - مدبره روح مملکت است و بیرون می‌رود که تاسیس میکنند ما باید اظهار امتنان بنمائیم جلا که علیحضرت همایونی از صرف وجه خودشان امانتی فرموده‌اند باید همه متشکر و ممنون باشند .

آقای شیخ محمدعلی - آن مطلبی که آقای تقی زاده اظهار نمودند رسمیت پیدا کرد باخیر و رئیس - باید چیزی در اینخصوص نوشته شده در مجلس مطرح شود .

اسیلا آهلی میرزا - کتیرات مستشار ماله را آلودند بمجلس و خود شرم از فرام معلوم از اربابس حرکت کرده و اینروز وارد نشده .

وزیر امور خارجه - چرا از اطوم هم رد شده‌اند .
(در خصوص استنطاق و مذاکره مدیر روزنامه روح القدس که تفرقاتی نسبت با علیحضرت و هیئت کابینه و وکلای محترم نموده اظهار شد بعضی اظهار داشتند که چون قانون تقاضای تمام شده و همه رسیده خوب است بجهت نمایان قانونی در وزارت علوم و معارف می‌تواند

نموده مجازات رامین دارد گفته شد که باید از طرف وکلا یک نفر بسمت وکالت حضور داشته باشد و مدعی شود تا اینکه مجا کیه بعمل آید بعضی اظهار داشتند که وکیل باید یک نفر شخص خارج از مجلس باشد چند نفر از وکلایم نظارت داشته باشند بعضی داوطلبانه حاضر شدند که ما حاضر می‌شویم و از طرف وکلا وکالت می‌نمائیم گفته شد که باید مجلس معین کند و لازم به وکالت هم نیست (نظارت کفایت میکند)
(مجلس ختم شد)

مذاکرات روز دوشنبه ۹ شهریور - المظفر دارالشورای ملی

خلاصه مذاکرات روز سه شنبه هفتم را آقای میرزا مرتضی قلیخان قرائت کردند.

رئیس - کاغذی از شاهزاده سالارالدوله رسیده است محض اطلاع قرائت میشود .

(بعضی از وکلایم خواندن کاغذ بجز بورد شده شرحی از حرکات ایشان که پارسال در نواحی تویسرکان و ملایر بظهور رسانده و برخلاف امر دولت و ملت بعضی اقدامات نموده بود مذاکره شد برخی اظهار داشتند که خواندن این کاغذ فملاضری ندارد بلکه در آن ضمن اقرار بقصریات خود نموده باشد خوب است کاغذ خوانده و مطلب او که معلوم شد جوابی بمقتضای آن داده شود)

(قرائت شد قریباً بمضمون)

بمقام شیخ شوری ملی شیدالله ارکانه یارسال بواسطه اکثر شهرت اراجیف درباریان و تعاقب و سانس هواپرستان قلب بعضی از ازمین رنجانیده من نیز محض تشفی آنها چندی در زندان عشرت آباد بسر برده قسط بجهت استرضای خاطر ملوکانه که بجای پدر تاجدار است دست توسل و توسط بسوی کسی حتی مجلس مقدس دراز نکردم تا جمعی از وجوه ملت و ائمه دولت توسط شاعت کرده مرا از حبس خلاص کردند در شکر این نعمت بفر این بود که بجز این آن حرکت خدمتی بدولت و ملت بنمایم که ناگاه عصر روز سه شنبه هفتم قرائت و سر باز ریخته و مجوسم ساختند چون از باطن امر بی‌خبر بودم این است که عرض می‌نمایم که اگر بساط مشروطیت بر چیده شده و قانونی در مملکت نیست چاره عزیرات عمل ندارم هر گاه مملکت قانونی و مشروطیت بر قرائت و موافق قانون مقصر شده‌ام تقصیر مرا بگویند و در عهد استنطاق کرده پس از ثبوت تقصیر مجازاتم بدهند و اگر هم بحکم مجلس شورای ملی شیدالله ارکانه باید بنده بدون استنطاق و ثبوت تقصیر مجوس و مجازات بشوم زهی شرف و افتخار که سراوح عدل مظفری باشم و فدای مشروطیت بشوم .

آقای سید حسین - سالارالدوله بموجب همین عرضه که عرض کرده است مملکت مشروطه مقصر می باشد آیا کدام قانون تجویز کرده بود که آنهمه توب ایشان بری دولت و ملت انداخته و یکصد پارچه آب باغی را بشکنل تپه شاکی بکند و چقدر نفوس را تلف نمود آیا دو گندم محکمه جا که شده که تصویب او ثابت نمید این قانونی که او کرد چه شد البته باید حیس باشد و مجازات برسد .

آقای میرزا محمدعلی - آقای سید حسین در این مورد نبوده و نیز چیزی نگفتند و آنچه را که در مجلس می‌خیزد کلمات شد که او باید گرفته شده بهجای آن

برسد و آنقدر سخت گیری شد که پناهانده بقونسولخانه انگلیس شد و او را خواستند قونسولخانه داد قرار شد در حبس باشد این بود که قانوناً مجوس گردید و در این اواخر فی الجمله رعایت شد و در این خصوص در مجلس مذاکره هم شده اکنون بواسطه حقوق ملت ایشان مجوس هستند و باید باشند

وکیل التجار - بنده از سابقه حرکات او اطلاع ندارم ولی در خصوص پنجاه شصت تیر تویسی که از طرف او خالی شده است از آن صاحب منصب که با او بود سؤال کردم گفت من پنجاه تیر بامر او خالی کردم ولی بطوری که بفضل خدا تیرهای مزبور بکسی بر نخورد و البته بواسطه این حرکات مقصر بود ولی حالا که او را گرفته‌اند باید اداره نظمه تقصیر او را دیورث بدهد که چیست ؟

آقای شیخ محمدعلی - این گونه عرایض باید در کمیسیون عرایض قرائت شده و جواب داده شود .

رئیس - در این موضوع اگر حرفی دارید بگوئید ایراد لازم نیست .

آقای حاج امام جمعه - این مردم ما را انتخاب نموده و اینجا فرستاده و وکیل کرده‌اند که در اینجا حفظ حقوق آنها را کرده و سعادت آینه‌شان را اصلاح بنمائیم و او هم یکی از افراد این مردم است اما مقدم بر هر چیز حفظ حقوق و امنیت مملکت را باید نمود اگر چه حق مجلس وضع کردن قانون است اما تا شما مملکت نداشته باشید نمی‌توانید کاری بکنید و وضع قانون هیچ فایده نخواهد داشت انصافاً باید فکری از برای امنیت ولایات بکنید که در هیچ یکی از نقاط این مملکت امنیت نیست الان در شیراز برادران و خواهران ما بیکدیگر ریخته‌اند و هیچ معلوم نیست که چه میکنند و چقدر کشته شده چند روز قبل در تلکرافخانه بودیم از وزیر جنگ پرسیدم که شما تا چه وقت می‌توانید یکصده قشون در نقاط لازمه تهیه کنید و الان در اینجا چقدر حاضر است همین طور نگاه کرده هیچ جوابی نداد یعنی نتوانست جواب بدهد این کاغذ را شخص با اطلاعی از بصره نوشته ملاحظه شود مقصود این است که باید فکری در باب امنیت کرد و اول از این شهر باید شروع بشود خواندن قانون و وظایف چه فایده دارد که امنیت نباشد و کسی در خانه اش راحت نباشد چه وظایفی چه قانونی .

آقای میرزا محمود - بنده عرض میکنم باز هم بنشینیم و در مملکت را بگوئیم یا این که در هر هفته یکی دو روز وزرا را بخوایم و با آنها گفتگو نمایم مثل سابق هیچ نتیجه بدست نخواهد آمد بمعقیده بنده آن کمیسیون تقشیر را تشکیل داده بیست روزی امتحان نمایند که آنها مواظب اعمال وزراء باشند و آنچه دستور العمل از هیئت رئیس میرسد از آن قرار معمول دارند .

آقای شیخ حسین - بنده تقیده خود را میگویم ولو این که تمام و کلام مخالف با عقیده من باشند آن روز هم گفتم حالا هم میگویم که باید هیئت کابینه را خواست و جدا در این باب گفتگو کرده نتیجه بگیرند امتحان بس است ما حالا یک چندی هم کمیسیون تقشیر قرار بدهیم که آنها هر روز باین وزارتخانه بمانند و وزارتخانه بروند و بیش از این هم بنده صلاح نمیدانم در این باب دیگر مذاکره بشود .

آقای شیخ یوسف - انجان تمام و کلام کمیون